

EN DIRECTION DE L'ADOLESCENCE

*Intervention de clôture à la 3e
Journée de l'Institut de l'Enfant*

par Jacques-Alain Miller

Je viens, comme tous les deux ans, proposer une orientation de travail pour la prochaine Journée de l'Institut psychanalytique de l'enfant. Je propose que l'Institut et ceux qui participent à ses recherches s'intéressent à l'adolescence. Ce n'est pas un titre, il reviendra à la direction de l'Institut de le formuler, mais c'est une direction. Je propose de penser *en direction de l'adolescence*.

L'adolescence, une construction

La définition de l'adolescence est controversée. On peut prendre bien des perspectives sur celle-ci, elles ne se recouvrent pas. Il y a l'adolescence chronologique, il y a l'adolescence biologique, il y a l'adolescence psychologique, dans laquelle on peut distinguer l'adolescence comportementale et l'adolescence cognitive, il y a l'adolescence sociologique, il y a même l'adolescence esthétique ou artistique – nos collègues de Rennes viennent de publier un ouvrage sur le

אל עבר ההתבגרות

דברי סיום ביום העיון ה-3 של
המכון של הילד
l'Institut de
l'Enfant

ז'אק אלן מילר

אני מגיע, כמו מדי שנתיים, כדי להציע כיוון של עבודה לקראת יום העיון הבא של המכון הפסיכואנליטי של הילד. אני מציע שהמכון ואלה הנוטלים חלק במחקרים שלו יתעניינו בהתבגרות. אמנם אין מדובר בכותרת, על ההנהלה של המכון יהא לנסח אותה בבוא העת, אך זוהי הכוונה. אני מציע לחשוב בכיוון של ההתבגרות.

ההתבגרות, הבנייה

ההגדרה של ההתבגרות שנויה במחלוקת. ניתן להתבונן בה מנקודות מבט רבות, הן לא חופפות זו לזו. ישנה ההתבגרות הכרונולוגית, ישנה ההתבגרות הביולוגית, ישנה ההתבגרות הפסיכולוגית, שבמסגרתה ניתן להבחין בין ההתבגרות ההתנהגותית לזו הקוגניטיבית, ישנה ההתבגרות הסוציולוגית, ישנה

non-rapport sexuel à l'adolescence à partir du théâtre et du cinéma².

Toutes ces définitions ne se superposent pas exactement. Ce que l'on peut dire d'une façon générale, c'est que l'adolescence est une construction. Et dire aujourd'hui d'un concept qu'il est une construction emporte toujours la conviction, puisque l'esprit de l'époque, c'est que tout est construction, que tout est artifice signifiant. Cette époque, la nôtre, est très incertaine quant au réel. Il m'est arrivé de dire que c'est une époque qui nie volontiers le réel, pour n'admettre que les signes, qui sont dès lors autant de semblants. L'originalité de Lacan a été d'articuler le couple « semblant » et « réel ». Et aujourd'hui, quand on parle de réel, il y a très souvent une filiation avec le discours de Lacan, avec l'accent qu'il a mis, lui, sur le réel.

Dès lors que l'adolescence est une construction, rien n'est plus aisé que de la déconstruire. C'est ce que fait avec un entrain communicatif un psychologue américain dénommé Robert Epstein, qui est en même temps journaliste – il a été rédacteur

אפילו ההתבגרות האסתטית או האמנותית – עמיתינו מ-Rennes פרסמו זה עתה עבודה בנושא האין-יחס מיני בהתבגרות בהתבסס על התיאטרון והקולנוע¹.

כל ההגדרות האלה אינן חופפות זו את זו במדויק. מה שניתן לומר באופן כללי הוא שההתבגרות הינה הבנייה. ולומר היום על מושג שהוא הבנייה נושא עמו מידה של שכנוע, שכן רוח הזמן היא שהכול הבנייה, הכול הינו תחבולה של מסמן. עידן זה, העידן שלנו, נעדר וודאות במידה רבה באשר לממשי. נזדמן לי לומר שזוהי תקופה שמכחישה בלב חפץ את הממשי, כדי להיענות לסימנים לבדם, אשר הופכים להיות בעקבות כך באותה מידה מיני ארשת [semblants]. המקוריות של לאקאן הייתה בכך שהִבֵּר את הצמד "ארשת" ו- "ממשי". והיום, כאשר מדברים על אודות ממשי, ניווכח לעיתים תכופות בקרבה לדיסקורס של לאקאן, עם הדגש שהוא עצמו הניח על הממשי.

למן הרגע בו ההתבגרות הינה הבניה, אין דבר קל יותר לעשותו מלפרק אותה. זה מה שעושה בזריזות קומוניקטיבית פסיכולוג

² . Page Ch. & Jodeau-Belle L., *Le non-rapport sexuel à l'adolescence. Théâtre et cinéma*, Presses universitaires de Rennes, 2015

¹Page Ch. & Jodeau-Belle L., *Le non-rapport sexuel à l'adolescence. Théâtre et cinéma*, Presses universitaires de Rennes, 2015.

en chef de *Psychology today*. Sans avoir une connaissance directe de son ouvrage, paru en 2007, les textes qu'on lit sur internet à son propos indiquent que c'est visiblement quelqu'un qui aime bien prendre les choses à contre-courant. Sa thèse, pas sottise du tout, est que nous créons l'expérience adolescente d'aujourd'hui en empêchant les adolescents – plus précisément, en anglais, les *teenagers*, de *thirteen* à *nineteen*, de treize ans à dix-neuf ans, nous dirons « les ados » – d'être ou d'agir comme des adultes. Il remarque que, dans l'histoire de l'humanité, les ados étaient bien davantage considérés comme des adultes. Ils vivaient avec des adultes et ils pouvaient les prendre comme « modèle » – puisque ce terme est une catégorie de la psychologie. Alors que maintenant, nous faisons vivre les ados entre eux, isolés des adultes et dans une culture qui leur est propre, où ils se prennent les uns les autres pour modèle. Ce sont des cultures qui sont sujettes à des modes, à des emballlements, etc.

De fait, il n'est pas sûr que l'adolescence ait existé avant le *xxe* siècle. Alors son livre s'appelle : *The case against adolescence*. *Rediscovering adult in every teen* – Contre l'adolescence. Redécouvrir l'adulte dans chaque ado. C'est un slogan sympathique.

אמריקאי בשם רוברט אפשטיין [Robert Epstein], שהינו בה בעת גם עיתונאי – הוא שמש כעורך הראשי של *Psychology today*. מבלי שתהיה לי היכרות ישירה עם עבודתו, שהופיעה ב-2007, הטקסטים שאנו קוראים באינטרנט ביחס אליו מצביעים על כך שהוא בברור משהו שאוהב ללכת נגד הזרם. ההנחה שלו, שהיא כלל וכלל לא טיפשית, הינה שאנו יוצרים את ההתנסות המתבגרית בימינו תוך שאנו מונעים

מהמתבגרים – וליתר דיוק, באנגלית, ה-*teenagers* בני העשרה, מ-*thirteen* עד-*nineteen*, משלוש עשרה עד תשע עשרה, שניתן לכנותם "המתבגרים" [ados] – להיות או להגיב כמבוגרים. הוא מבחין בכך שבהיסטוריה של האנושות, המתבגרים נחשבו במידה רבה יותר למבוגרים. הם חיו במחיצת המבוגרים, ויכלו להתייחס אליהם כאל "מודל" – שכן מונח זה הינו קטגוריה של הפסיכולוגיה. בעוד שעתה, אנו דוחפים את המתבגרים לחיות בינם לבין עצמם, מבודדים מן המבוגרים ובתוך תרבות שהולמת אותם, שבה הם משמשים זה לזה כמודל. מדובר בתרבויות

En psychanalyse, qu'est-ce que l'adolescence ?

À vrai dire, il me semble que l'on s'occupe, en psychanalyse, essentiellement de trois choses.

La sortie de l'enfance

On s'occupe, premièrement, de la sortie de l'enfance, c'est-à-dire du moment de la puberté, moment biologiquement et psychologiquement attesté. C'est ce que Freud aborde dans le dernier des Trois essais sur la théorie de la sexualité, essai qui s'intitule « Les métamorphoses de la puberté »². Voilà un texte qui sera une des références d'orientation pour la 4e Journée de l'Institut de l'Enfant, utilisable dans tout le champ qui concerne l'enfance. C'est aussi le moment de l'entrée en ligne de compte, parmi les objets du désir, de ce que Lacan a isolé comme le corps de l'Autre.

La différence des sexes

Deuxièmement, on s'intéresse à la différenciation sexuelle telle qu'elle s'entame dans la période pubertaire et post-pubertaire. Pour Freud, la différence des sexes telle qu'elle se configure après la puberté est supprimée pour la durée de l'enfance – c'est une curieuse façon de s'exprimer. Et il écrit cette phrase,

כפופות לאופנות, לאריזות החיצוניות, וכה הלאה. למעשה אין זה ודאי שההתבגרות הייתה קיימת לפני המאה ה-XX. ובכן ספרו נושא את הכותרת: The case against adolescence. Rediscovering adult in every teen - נגד ההתבגרות. לגלות מחדש את המבוגר בכל בן עשרה. זוהי סיסמה מעוררת אהדה.

מהי ההתבגרות בפסיכואנליזה?

אם לומר את האמת, נראה לי שבפסיכואנליזה עוסקים בעיקר בשלושה עניינים.

היציאה מן הילדות

בראש ובראשונה, עוסקים ביציאה מן הילדות, כלומר, ברגע של הבגרות המינית, רגע בדוק מבחינה ביולוגית ופסיכולוגית. לכך פריד מגיע בסופו של דבר באחרונה מבין שלוש המסות על התיאוריה של המיניות, מסה שקרויה " המטמורפוזות של הבגרות המינית". הרי לנו טקסט אשר ישמש כאחת מנקודות ההתייחסויות עבור ההכוונה של יום העיון הרביעי של המכון של הילד [l'Institut de l'Enfant] ושמושי בשדה כולו שעניינו הילדות. זהו גם רגע בו ניכנס לעסק, בין האובייקטים של האיווי, מה שלאקאן בודד כגוף של האחר.

ההבדל בין המינים

qui lui a valu une certaine vindicte de la part des mouvements féministes, que « la sexualité des petites filles a un caractère entièrement masculin ». Freud note cependant, en passant – pour lui, c'est une note préliminaire, ensuite il va à l'essentiel – mais il note tout de même, qu'il y a des « prédispositions, reconnaissables dès l'enfance », à la position féminine et à la position masculine. Il remarque à cet égard que les inhibitions de la sexualité et le penchant au refoulement sont plus grands chez la petite fille. La petite fille se montre plus pudique que le petit garçon. Il souligne – c'est plutôt la voie que Lacan empruntera – la précocité de la différenciation sexuelle. La petite fille fait la femme déjà très tôt. C'est plutôt dans ce sens-là qu'il nous dirige. La puberté, de toute façon, pour Freud comme pour Lacan, représente une scansion sexuelle, une scansion dans le développement, dans l'histoire de la sexualité.

Nous pourrions, pour la prochaine Journée, étudier la différenciation sexuelle pré- et post-pubertaire. C'est un thème qui jusqu'à présent n'a pas à proprement parler été touché par nos Journées. Comment pouvons-nous progresser quant à cette prédisposition et à cette différenciation précoce – la petite

שנית, אנו מתעניינים בהבדלה המינית כפי שהיא יוצאת לדרך בתקופת הבגרות המינית [la puberté] ולאחריה. עבור פרויד, ההבדל בין המינים כפי שהוא מתעצב בעקבות הבגרות המינית מבוטל למשך הילדות – זוהי צורה מחזרה של התבטאות. והוא אף כותב את המשפט הבא שעליו שילם בנקמנות מסוימת מצד התנועות הפמיניסטיות: "למיניות של הילדות אופי לגמרי זכרי". יחד עם זאת פרויד מציין כבדרך אגב – עבורו מדובר בעניין מקדמי שלאחריו הוא מגיע לעיקר – בכל זאת הוא מציין גם את זאת שישנן "נטיות מוקדמות, בנות זיהוי כבר למן הילדות", ביחס לעמדה הנשית ולעמדה הגברית. בהקשר זה הוא מעיר שהעכבות של המיניות והנטייה לעבר ההדחקה הינן חזקות יותר אצל הילדה. הילדה נראית צנועה יותר מן הילד. הוא מדגיש – זה הכיוון שלקאן ייקח – את ההתפתחות המוקדמת של ההבדלה המינית. הילדה נראית כבר כאישה מוקדם מאוד. זה יותר לכיוון הזה שהוא מפנה אותנו. הבגרות המינית, על כל פנים, עבור פרויד כמו גם עבור לאקאן, מייצגת

filles en tant que petites filles, le petit garçon en tant que petit garçon ?

L'immixtion de l'adulte dans l'enfant
Troisièmement, on s'intéresse à ce que j'appellerais, sans aimer l'expression, le «développement de la personnalité», les modes d'articulation du moi idéal et de l'Idéal du moi, c'est-à-dire à tout ce qui est présent dans «Pour introduire le narcissisme»⁶ de Freud. Le moment pubertaire est un moment où, en effet, le narcissisme se reconfigure. Je donnerais comme référence, à étudier aussi à ce propos, le schéma R de Lacan tel qu'il figure dans le texte des Écrits sur les psychoses⁷ et tel qu'il est abondamment commenté par Lacan dans son Séminaire Les psychoses⁸. C'est vraiment très ramassé dans l'écrit, en même temps très exact, très précis, et pour bien le comprendre, il faut lire le Séminaire. Dans ce chapitre, nous avons aussi l'adolescent André Gide. Dans le texte de Lacan sur Gide, sur lequel j'ai fait un cours qui a été publié⁹, sur lequel Philippe Hellebois a fait

הדגשה מינית, הטעמה בהתפתחות, בסיפור של המיניות.

נוכל, לקראת יום העיון הבא, לחקור את ההבדלה המינית טרום הבשלות המינית ואחריה. זהו נושא שבעצם, עד כה, לא נגעו בו בימי העיון שלנו. כיצד נוכל להתקדם ביחס לנטייה ולהבדלה המוקדמות הללו – הילדה כילדה, והילד כילד?

ההתערבות של המבוגר בילד

שלישית, אנו מתעניינים במה שאכנה, מבלי שביטוי זה ימצא חן בעיני, "ההתפתחות של האישיות", אופני ההיבור של האני האידיאלי ואידיאל האני, כלומר בכל מה שמופיע ב"מבוא לנרקיסזם" של פרויד³. הרגע של הבגרות המינית הינו רגע בו למעשה הנרקיסזם מתעצב מחדש. אתן כסימוכין, לעיון באותו עניין, את הסכימה R של לאקאן כפי שהיא מצוירת בטקסט של ה- Écrits על הפסיכזות⁴ וכפי שלאקאן מתייחס אליה בשפע בסמינר *הפסיכזות שלו*⁵. זה אכן כתוב מאוד דחוס, בה בעת מאוד

⁶ Freud S., Pour introduire le narcissisme, Paris, Payot, 2012.

⁷ Lacan J., « D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose », Écrits, Paris, Seuil, 1966, p. 553.

⁸ Lacan J., Le Séminaire, livre iii, Les psychoses, Paris, Seuil, 1981.

³ Freud S., Pour introduire le narcissisme, Paris, Payot, 2012.

⁴ Lacan J., « D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose », Écrits, Paris, Seuil, 1966, p. 553.

⁵ Lacan J., Le Séminaire, livre iii, Les psychoses, Paris, Seuil, 1981.

un livre¹⁰, Gide nous est décrit dans le moment de l'adolescence, et peut-être même d'une adolescence prolongée, puisque sa personnalité n'est considérée achevée que vers ses vingt-cinq ans, ce qui est quand même assez tardif. Par exemple, Lacan nous décrit André Gide teenager, qui se promet de protéger sa cousine Madeleine âgée de quinze ans, deux ans de plus que lui. Il écrit : « dans sa position de garçon de treize ans en proie aux plus "rouges tourmentes" de l'enfance, [...] cette vocation à la protéger signe l'immixtion de l'adulte »⁹. Cela remplit le programme de monsieur Epstein, si je puis dire. On saisit ici, et j'aime beaucoup cette expression, « l'immixtion de l'adulte » dans l'enfant. Nous pourrions chercher justement à préciser les moments d'une telle immixtion. Il y a comme une anticipation de la position adulte chez l'enfant.

C'est d'ailleurs aussi avec une affaire d'immixtion que la personnalité est supposée s'achever. Pour Lacan, la personnalité de Gide s'achève lorsqu'il s'accroche au message de Goethe. Il parle alors de « l'immixtion du message de Goethe ». Il y a donc là une forme logique qui peut être étudiée pour elle-même : la forme de l'immixtion.

מדויק, מאוד ברור, וכדי להבין זאת היטב יש לקרוא את הסמינר.

בפרק זה, יש לנו גם את המתבגר André Gide. בטקסט של לאקאן על Gide, עליו העברתי קורס שיצא לאור, ועליו Philippe Hellebois כתב ספר⁹, Gide מתואר בפנינו בזמן של התבגרותו, ואפשר אף של התבגרות שהתארכה, שכן ההנחה היא שאישיותו לא הגיעה להתגבשותה כי אם רק לקראת שנתו העשרים וחמש, מה שהינו בכל זאת די מאוחר. למשל, לאקאן מתאר בפנינו את André Gide בן העשרה, שנשבע להגן על דודניתו Madeleine בת החמש עשרה, שמבוגרת ממנו בשנתיים. כך הוא כותב: "בעמדתו כנער בן שלוש עשרה קרבן של "סערות החמה" העזות ביותר של הילדות, [...] ייעוד זה להגן עליה ציין את ההתערבות של המבוגר". אפשר לומר שדבר זה עונה על התכנית של מר Epstein. ניתן להבחין כאן, והביטוי הזה מוצא חן בעיני מאוד, ב"ההתערבות של המבוגר" בילד. יכולנו בדיוק לשאוף לדייק ביחס לאותם רגעים של התערבות מעין זו. ישנה מעין הטרמה של עמדת המבוגר אצל הילד.

¹⁰ Hellebois Ph., Lacan lecteur de Gide, Paris, éditions Michèle, 2011.

⁹ Hellebois Ph., Lacan lecteur de Gide, Paris, éditions Michèle, 2011.

Du nouveau sur l'adolescence

Voilà nos bases. Il n'empêche qu'il y a du nouveau et qu'un certain nombre de nos collègues ont déjà investigué ce nouveau – le repérage de leurs apports m'a été facilité par la thèse d'une collègue du Champ freudien d'Argentine, Damasia Amadeo, qui porte sur l'adolescent actuel dans la psychanalyse¹².

Une procrastination

La prolongation de l'adolescence, évoquée par Epstein, a déjà été notée par Siegfried Bernfeld en 1923, il y a un siècle, et cela a été repris par Philippe La Sagna qui considère que l'adolescent d'aujourd'hui reste « suspendu à un futur liquide au sens de Zygmunt Bauman »¹³, c'est très joli. « On a un sujet, dit-il, qui est devant plusieurs options possibles et qui les met à l'épreuve un petit peu. » Il est vrai que cette conduite s'observe couramment.

J'aurais tendance à rapporter cela, entre autres facteurs, à l'incidence du numérique, à l'incidence du monde virtuel qui se traduit par une

למעשה זה גם על גבי עניין של התערבות שמניחים שהאישיות מגיעה לידי גיבושה. עבור לאקאן, האישיות של Gide מגיעה לידי גיבושה משעה שהוא נתלה במסר של Goethe. אזי הוא מדבר על "ההתערבות של המסר של Goethe". ישנה, אם כן, לפנינו צורה לוגית שניתן לרדת לחקרה כשלעצמה: צורת ההתערבות.

מה חדש על אודות ההתבגרות

אלה הנם הבסיסים שלנו. אין זה מונע את זאת שיש מן החדש ושאיחדים מעמיתינו כבר עמדו על החדש הזה – האיתור של תרומותיהם התאפשר עבורי בזכות התיזה של עמיתה של השדה הפרוידיאני בארגנטינה, Damasia Amadeo, שנושאה הוא ההתבגרות העכשווית בפסיכואנליזה¹¹.

דחיינות

ההתארכות של ההתבגרות, אותה מזכיר Epstein, צוינה כבר על ידי Siegfried Bernfeld בשנת 1923, לפני כמעט מאה שנים, כאשר Philippe La Sagna נטל אותה

¹² Amadeo D., « Consideraciones clínicas sobre el adolescente actual », thèse de troisième cycle soutenue en août 2014, sous la direction de Claudio Godoy, à l'université nationale de San Martín (Argentine), à paraître.

¹³ La Sagna Ph., « L'adolescence prolongée, hier, aujourd'hui et demain », Mental, no 23, p. 18.

¹¹ Amadeo D., « Consideraciones clínicas sobre el adolescente actual », thèse de troisième cycle soutenue en août 2014, sous la direction de Claudio Godoy, à l'université nationale de San Martín (Argentine), à paraître.

singulière extension de l'univers des possibles, des mondes possibles. D'ailleurs, l'objet actuel est un objet customisé, un objet à options multiples, qui réclame donc toujours un benchmarking, c'est-à-dire un étalonnage pour savoir ce qui est mieux. Aujourd'hui, si vous voulez acheter un nouveau smartphone, on vous étale un nombre incroyable de produits, on vous propose d'en sélectionner quelques-uns, de les comparer. Cette multiplication de l'élément du possible peut se traduire par un attermoisement infini – c'est d'ailleurs ce qui fait que je garde le même pendant des années, jusqu'à ce qu'il tombe en panne, et je confie alors à quelqu'un d'autre le soin de choisir le modèle suivant. Il y a là en effet une remise à plus tard possible et, d'une certaine façon, ce que tout le monde constate, depuis Bernfeld, La Sagna, Epstein... c'est que l'adolescence elle-même est une procrastination, si je puis dire.

Une autoérotique du savoir

L'incidence du monde virtuel, dans lequel les adolescents vivent davantage que ceux qui comme moi sont déjà d'une autre génération, est que le savoir, jadis déposé dans des adultes, ces êtres parlants qu'étaient les éducateurs, les parents étant compris dans les éducateurs – il fallait leur médiation pour accéder au

مחדש בטענו שההתבגרות של היום נותרת "מושהית לקראת עתיד נחלי במובן שמעניק לו Zygmunt Bauman"¹⁴. זה מאוד יפה. "יש לנו סובייקט", כך הוא אומר, "שניצב בפני אפשרויות בחירה אחדות אותן הוא נוטה להעמיד למבחן במידה קלושה". זה אמנם נכון שלעיתים קרובות ניתן להבחין בהתנהגות מעין זו. הייתי נוטה לייחס זאת, בין שאר הגורמים, לדיגיטליות, להיקף של העולם הווירטואלי שמיתרגם להתפשטות מיוחדת של עולם האפשרויות, של עולמות אפשריים. למעשה, האובייקט העכשווי הינו אובייקט מותאם אישית, אובייקט מרובה אופציות, שעל כן גם תובע תמיד benchmarking [השוואת ביצועים מול מדד מוסכם], כלומר, סוג של כיוול כדי לאמוד את מה שיהא הטוב יותר. היום, אם ברצונך לרכוש סמארטפון, יפרשו בפניך מספר לא ייאמן של מוצרים על מנת שתבחר אחדים מתוכם, כדי להשוות ביניהם. הריבוי הזה של היסוד של האפשרי יכול לבוא לידי ביטוי בסחבת אינסופית – זה מה שלמעשה יוביל לכך שאשאר עם אותו מכשיר במשך שנים, עד אשר ישבוק, אז אטיל על מישהו אחר את

¹⁴ La Sagna Ph., « L'adolescence prolongée, hier, aujourd'hui et demain », Mental, n° 23, p. 18.

savoir –, est désormais disponible automatiquement sur simple demande formulée à la machine. Le savoir est dans la poche, il n'est plus l'objet de l'Autre. Auparavant, le savoir était un objet qu'il fallait aller chercher dans le champ de l'Autre, il fallait l'extraire de l'Autre par les voies de la séduction, de l'obéissance ou de l'exigence, ce qui nécessitait d'en passer par une stratégie avec le désir de l'Autre.

La formule que j'ai employée, le savoir est dans la poche, fait penser à ce que Lacan dit du psychotique qui a son objet a « dans la poche », et précisément qui n'a pas besoin de passer par une stratégie avec le désir de l'Autre. Il y a aujourd'hui une autoérotique du savoir qui est différente de l'érotique du savoir qui prévalait anciennement parce qu'elle passait par le rapport à l'Autre.

Une réalité immorale

Beaucoup de collègues ont dit des choses intéressantes, je n'en cite que quelques-uns. Marco Focchi, de Milan, se réfère à ce qui était, dans les sociétés traditionnelles, les rites de puberté, d'initiation¹⁵. On encadrait l'accès à la puberté, le moment de la puberté, par des rites d'initiation ouvrant sur un registre

המשימה לבחור עבורי את הדגם הבא. למעשה ישנה כאן דחייה בזמן ככול שניתן, ובמובן מסוים, אוכל לומר שמה שכולם עדים לו, מאז Bernfeld, La Sagna, Epstein... הוא שההתבגרות עצמה הינה דחיניות.

אוטואירוטיקה של הידע

ההשלכה של העולם הווירטואלי, שבתוכו המתבגרים חיים עוד יותר בהשוואה לאלה שכמוני הינם כבר בני דור אחר, הינה שהידע, שבימים עברו הופקד בידי מבוגרים, אותן הוויות מדברות שהיו המחנכים, וההורים בכללם – היה צורך בתיווך שלהם כדי להגיע אל הידע – הינו עתה זמין באופן אוטומטי באמצעות פניה פשוטה למכונה. הידע בכיס, הוא לא עוד האובייקט של האחר. קודם לכן, הידע היה בחזקת אובייקט שיש לחפש אחריו בשדה של האחר, היה צורך לחלץ אותו מן האחר בדרכים של פיתוי, של צייתנות או של תובענות, מה שהצריך חישוב אסטרטגי עם האיווי של האחר. הנוסחא שבה עשיתי שימוש, הידע בכיס, יכולה להעלות בדעתנו את מה שלאקאן אומר על הפסיכוטי כזה שיש לו את האובייקט a שלו "בכיס", ובדיוק בשל כך אין הוא נצרך לאסטרטגיה

¹⁵ Focchi M., « L'adolescence comme ouverture du possible », Mental, no 23, décembre 2009, p. 29-40.

sacré ou mystique. Aujourd'hui, pour le dire en ces termes, les progrès de la cognition pubertaire – les psychologues étudient cela, davantage de pensées abstraites, etc. – conduisent, selon Focchi, à une désidéologie. Il y a là une chute du grand Autre du savoir et non une sublimation. Pour lui, la puberté ouvre désormais sur « une réalité dégradée et immorale ». J'ai trouvé très joli cet adjectif d'immoral et je me suis demandé à quoi il pouvait faire référence. On a noté comment se répandent aujourd'hui les théories du complot, au point que l'on s'effraye du nombre d'élèves, de collégiens, de lycéens qui y adhèrent. Ce serait leur façon d'évoquer le grand Autre, mais sous une forme dégradée et comme très méchant. Cela colle assez avec ce qui est dit : la réalité immorale de l'Autre du complot.

Une socialisation symptomatique

Notre collègue Hélène Deltombe a étudié les nouveaux symptômes articulés au lien social et a noté qu'ils peuvent se convertir en phénomènes de masse, voire en épidémies : alcoolisme – on connaît les alcoolisations de groupe –, toxicomanie, elle met dans la même série l'anorexie-boulimie, la délinquance, les suicides en série

ביחס לאיווי של האחר. כיום ישנה אוטואירוטיקה של הידע שנבדלת מן הארוטיקה של הידע שנהגה בימים עברו משום שהיה עליה לעבור דרך היחס לאחר.

מציאות לא מוסרית

עמיתים רבים השמיעו דברים מעניינים, אינני מצטט כי אם רק אחדים מביניהם. Marco Focchi, ממילאנו, מתייחס לטקסי הבגרות המינית והחניכה שנהגו בחברות המסורתיות¹⁶. את הכניסה לבגרות המינית, את הרגע שלה, סימנו בטקסי חניכה שנשאו אופי פולחני או מיסטי. כיום, אם להתבטא במונחים אלה, ההתקדמות בקוגניציה של הבגרות המינית – הפסיכולוגים חוקרים זאת, של יותר מחשבות אבסטרקטיות, וכדו' – מובילה, לדעתו של Focchi, להתפרקות של האידיאליזציות. אנו בפני נפילה של האחר הגדול של הידע ולא בפני סובלימציה. לדעתו, הבגרות המינית מאפשרת מעתה ואילך גישה ל"מציאות מדורדרת ובלתי מוסרית". אני מוצא את שם התואר הזה, "בלתי מוסרית", מאוד יפה ושאלתי את עצמי למה הוא יכול היה להפנות. דובר באופן בו

¹⁶ Focchi M., « L'adolescence comme ouverture du possible », Mental, n° 23, décembre 2009, p. 29-40.

d'adolescents, etc¹⁸. Cette socialisation des symptômes des adolescents me paraît à retenir : l'adolescence comme moment où la socialisation du sujet peut se faire sur le mode symptomatique.

Un Autre tyrannique

Une autre référence est celle de Daniel Roy¹⁹, qui a reçu des adolescents présentant une plainte, par exemple se plaignant de l'injustice. D'une part, il note que la demande émanant de l'Autre familial ou scolaire est reçue comme un impératif tyrannique. D'autre part, lors des moments de crises produites par les addictions, on essaie de protéger les adolescents en instaurant des règles tyranniques, au nom de la protection de l'adolescence. On voit ce double appel fait à l'Autre tyrannique et la présence de celui-ci des deux côtés : pour le sujet qui interprète comme telles les exigences de sa famille ; et, venant de la société, le désir de tyranniser l'adolescent en crise et d'instaurer une autorité brutale à son égard.

Mutations de l'ordre symbolique

Déchéance du patriarcat

¹⁸ Deltombe H., Les enjeux de l'adolescence, Paris, éditions Michèle, 2010.

¹⁹ Roy D., « Protection de l'adolescence », Mental, no 23, op. cit., p. 51-54.

נוטות להתפשט בימינו תיאוריות הקונספירציה עד כדי שניתן להיתפס לבהלה ממספרם של תלמידי בתי הספר, הגימנזיסטים והתיכונים שדבקים בהן. זאת יכולה הייתה להיות דרכם להכניס לתמונה את האחר הגדול, אך תחת צורה מדורדרת וכרשע במיוחד. זה הולך היטב עם מה שנאמר: המציאות הבלתי מוסרית של האחר של הקונספירציה.

סוציאליזציה סימפטומטית

העמיתה שלנו Helene Deltombe חקרה את הסימפטומים החדשים שכרוכים בקשר החברתי וציינה שהם יכולים להיות מומרים לתופעות של המון, כלומר למגיפות: אלכוהוליזם –אנו מכירים את ההשתכרויות הקבוצתיות -, טוקסיקומניות, והיא מציבה באותה סדרה את האנורקסיות-בולימיות, את העבריינות, את ההתאבדויות הסדרתיות של מתבגרים, וכדו'¹⁷. הסוציאליזציה הזו של הסימפטומים של המתבגרים נראית לי ראויה לתשומת לב: ההתבגרות כרגע בו הסוציאליזציה של הסובייקט יכולה להתרחש במודוס סימפטומטי.

אחר עריך

¹⁷ Deltombe H., Les enjeux de l'adolescence, Paris, éditions Michèle, 2010.

C'est sur les adolescents que se font sentir avec le plus d'intensité les effets de l'ordre symbolique en mutation – que nous avons étudié les années précédentes dans le Champ freudien, en y consacrant même un congrès de l'Association mondiale de psychanalyse (AMP)²¹ – et, parmi ces mutations de l'ordre symbolique, d'abord la principale, à savoir la déchéance du patriarcat. Le père dans le dernier enseignement de Lacan n'est plus ce qu'il était dans son premier enseignement. Le père est devenu une des formes de symptôme, un des opérateurs susceptible d'opérer un nouage des trois registres. Autrement dit, sa fonction qui fut éminente s'est dégradée à mesure que les contraintes naturelles étaient rompues par le discours de la science. Ce discours, qui nous a amené les manipulations de la procréation, a fait aussi que, via les gadgets de communication, la transmission du savoir et les manières de faire, d'une façon générale, échappent à la voix du père.

Destitution de la tradition

²¹ Association mondiale de psychanalyse : *Scilicet. L'ordre symbolique au xxie siècle. Il n'est plus ce qu'il était. Quelles conséquences pour la cure ?*, Paris, ecf, coll. rue Huysmans, 2011 & *Travaux du viiiie Congrès de l'Association mondiale de psychanalyse*, Paris, ecf, coll. amp Le congrès, 2012.

התייחסות נוספת היא זו של Daniel Roy²⁰, שקיבל מתבגרים שהתלוננו בפניו, למשל על אי-צדק. הוא מציין שמצד אחד התביעה שמגיעה מצד האחר המשפחתי או הבית-ספרי מתקבלת כציווי עריץ. מצד אחר, ברגעי המשבר כתוצר של ההתמכרויות, מנסים להגן על המתבגרים באמצעות כללים עריצים, בשם ההגנה על ההתבגרות. ניתן לראות את הפנייה הכפולה הזאת לאחר העריץ ואת נוכחותו משני הצדדים: עבור הסובייקט שמפרש באופן זה את הדרישות המשפחתיות; ומן הצד של החברה את ההגחה של איווי לרדות במתבגר במשבר ואת ההשלטה של סמכות ברוטאלית ביחס אליו.

מוטציות של הסדר הסימבולי

ההשפלה של שלטון אבי המשפחה

זה אצל המתבגרים שניתן לחוש בעצמה הרבה ביותר באפקטים של המוטציות של הסדר הסימבולי – שאותן למדנו בשנים הקודמות בשדה הפרוידיאני כאשר אף הקדשנו לכך קונגרס של ה-

²⁰ Roy D., « Protection de l'adolescence », *Mental*, n° 23, op. cit., p. 51-54.

Les registres traditionnels qui enseignaient ce qu'il convient d'être et de faire pour être un homme, pour être une femme reculent ; intimidés devant le dispositif social de la communication, ils sont destitués. Ces registres traditionnels, ce sont aussi bien les religions que tout ce qui était – je vais encore employer une expression que j'adore – la common decency, la décence commune des classes sociales. Auparavant, un discours des classes populaires disait ce qu'il fallait faire pour être « un type bien » et « une fille bien ». Tout cela a été érodé, s'efface progressivement. Il y avait aussi un discours comme ça dans les classes moyennes, il y en avait un dans la bourgeoisie, ce n'était pas le même exactement évidemment dans l'aristocratie. Tous ont été abrasés. Vilma Coccoz, notre collègue de Madrid, a étudié des cas où des pères se font copains de leurs fils parce qu'ils ne savent plus comment être pères ; et ils passent de la permissivité complète à une rigidité inexorable²³.

Déficit de respect

J'ai trouvé aussi très significative une notation de Philippe Lacadée qui analyse pour ces sujets adolescents la

²³ Coccoz V., « La clinique de l'adolescent : entrées et sorties du tunnel », *Mental*, no 23, op. cit., p. 87- 98.

Association mondiale de psychanalyse (AMP)²² – ובין המוטציות של הסדר הסימבולי, תחילה העיקרית שבהן, ההשפלה של שלטון האב. האב בהוראה האחרונה של לאקאן איננו עוד זה שהיה בהוראתו הראשונה. האב הפך להיות אחת מצורות של סימפטום, אחד מבין האופרטורים שבכוחם לבצע קשירה של שלושת המימדים. במילים אחרות, הפונקציה שלו שהייתה רמת מעלה התדרדרה עד כדי כך שאף האילוצים הטבעיים נשברו על ידי הדיסקורס של המדע. דיסקורס זה, שהעמיד לרשותנו את האפשרות למניפולציות בהעמדת צאצאים גרם גם לכך, באמצעות הגדג'טים של התקשורת, שהמסירה של הידע ואופני המעשה, באופן כללי, חמקו מקולו של האב.

ההדחה של המסורת

הערוצים המסורתיים אשר הורו על מה שראוי להיות ולעשות כדי להיות גבר, כדי להיות אישה נסוגים לאחור, מאוימים בפני המנגנון החברתי של התקשורת, הם

²² Association mondiale de psychanalyse : Scilicet. L'ordre symbolique au xxie siècle. Il n'est plus ce qu'il était. Quelles conséquences pour la cure ?, Paris, ecf, coll. rue Huysmans, 2011 & Travaux du viiie Congrès de l'Association mondiale de psychanalyse, Paris, ecf, coll. amp Le congrès, 2012.

demande de respect, une demande inconditionnelle de respect : « Je veux être respecté. » Mais c'est en même temps, comme il le note, désarticulé de l'Autre : personne ne sait «qui pourrait satisfaire [cette demande] tant la question de l'Autre à qui elle s'adresse reste obscure.»²⁵ Je dirais même que c'est une demande vide, c'est vraiment l'expression d'un fantasme : Qu'il serait beau d'être respecté par quelqu'un qu'on respecterait ! Mais comme on ne respecte rien ni personne, on est en déficit de respect de soi-même.

Telles sont donc les impasses. Les adolescents, me semble-t-il, pâtissent spécialement des impasses de l'individualisme démocratique, qui est lui-même le produit de l'effondrement des idéologies, des grands récits, comme disait Jean-François Lyotard, et de l'affaïssement du Nom-du-Père – non pas sa disparition, mais son affaïssement. Cela a des effets profonds de désorientation qui se font sentir chez les adolescents d'aujourd'hui, et moins chez les vieux de la vieille qui ont bénéficié encore d'un ordre symbolique en état

מודחים. ערוצים מסורתיים אלה הינם, באותה מידה הדתות, כל מה שהיה – אשתמש כאן שוב בביטוי שאני ממש אוהב – ה- common decency, ההגינות המשותפת של המעמדות החברתיים. בעבר הדיסקורס של המעמדות העממיים הורה על מה שיש לעשות כדי להיות "איש הגון" או "אישה הגונה". כל זה נשחק, נמחק בהדרגה. דיסקורס כזה היה גם במעמד הביניים, היה כזה של הבורגנות, כמובן שהוא לא היה זהה לגמרי לזה של האריסטוקרטיה. כולם קמלו.

Vilma Coccoz, עמיתה שלנו ממדריד, התעמקה במקרים בהם האבות הופכים להיות החברים של בניהם משום שהם כבר אינם יודעים כיצד להיות אבות; והם עוברים ממתרונות גמורה לנוקשות קשיחה.²⁴

גירעון בכבוד

מצאתי גם כמשמעותית מאוד את ההבחנה של Philippe Lacadee שניתח את התביעה לכבוד של סובייקטים מתבגרים, תביעה בלתי מותנית לכבוד והתחשבות: "אני רוצה שיכבדו אותי". אך בה בעת,

²⁵ Lacadée Ph., « La demande de respect : un des noms du symptôme de l'adolescent », *Le malentendu de l'enfant*, nouvelle édition revue et augmentée, Paris, éditions Michèle, 2010, p. 346.

²⁴ Coccoz V., « La clinique de l'adolescent : entrées et sorties du tunnel », *Mental*, n° 23, op. cit., p. 87- 98.

de marche. C'est d'ailleurs ce qui inspire les considérations de monsieur Zemmour qui propose que toute la société revienne en arrière, d'un seul coup, pour remettre tout ça en ordre, ce qui présenterait d'autres difficultés...

Face à la science, une autre tradition : l'islam

Quand Lacan a parlé du Nom-du-Père, il a précisé qu'il le faisait selon la tradition, que c'était appelé comme ça « selon la tradition »²⁶. Mais quelle tradition ? La chrétienne, donc la judéo-chrétienne pour autant que le christianisme s'est étayé sur le judaïsme. Mais la mutation de l'ordre symbolique, cette mutation qui voit le Nom-du-Père laisser une place vide, dessine en creux la place où est venue brusquement s'inscrire une autre tradition, qui n'avait pas été invitée mais qui se trouvait sur le marché et qui s'appelle l'islam. C'est un problème qu'on ne se serait pas posé avant cette année-ci. Il a fallu vraiment qu'on soit secoué pour qu'on s'en aperçoive. L'islam est resté intouché par les mutations de l'ordre symbolique en Occident et il est arrivé sur le marché occidental, disponible, accessible à tous par tous les canaux de la communication. Il était là depuis quand même un petit bout de temps, il manquait la

כפי שהוא מראה, היא מנותקת מן האחר: איש אינו יודע "מיהו זה שיוכל לספקה [תביעה זאת] כל עוד השאלה של מיהו האחר אליו היא מופנית נותרת עמומה"²⁶. הייתי אף מוסיף ואומר שזוהי תביעה ריקה, זהו לאמתו של דבר ביטוי של פנטסמה: כמה טוב היה לזכות בכבוד מצד מישהו שנוכל לכבד! אך מכיוון שאיננו מכבדים דבר אף לא איש, אנו סובלים מגירעון של כבוד כלפינו עצמנו.

כאלה הם אם כך המבואות הסתומים. המתבגרים, כך נראה לי, סובלים באופן מיוחד מן המבואות הסתומים של האינדיבידואליזם הדמוקרטי, שהוא עצמו תוצר של הקריסה של האידיאולוגיות, של הסיפורים הגדולים, כפי שנהג לומר Jean-Francois Lyotard, ומן השקיעה ההדרגתית של שם-האב, לא של היעלמותו כי אם של שקיעתו. לכך ישנן השלכות עמוקות של אבדן התמצאות שניתן לחוש בהן יותר אצל המתבגרים של ימינו, ופחות אצל הלוחמים הותיקים שזכו להפיק תועלת מסדר סימבולי במצב תקין. בעצם זה מה שהעניק

²⁶ Lacadée Ph., « La demande de respect : un des noms du symptôme de l'adolescent », Le malentendu de l'enfant, nouvelle édition revue et augmentée, Paris, éditions Michèle, 2010, p. 346.

publicité que lui ont apportée un certain nombre d'« actions marketing » récentes.

L'islam, lui, n'a pas été comme le judaïsme et le christianisme intimidé par le discours de la science. Et l'islam dit ce qu'il faut faire pour être une femme, pour être un homme, pour être un père, pour être une mère digne de ce nom, là où les curés, les rabbins, ne parlons pas des professeurs laïques, vacillent – maintenant on nous promet « l'instruction civique ». L'islam est spécialement adéquat à donner une forme sociale au non-rapport sexuel. Il prescrit une stricte séparation des sexes, chacun destiné à être élevé, éduqué séparément et de façon hautement différenciée. Autrement dit, l'islam est spécialement conforme à la structure. Il fait du non-rapport un impératif qui proscribit les relations sexuelles hors mariage et d'une façon beaucoup plus absolue que dans les familles qui sont élevées en référence à d'autres discours où tout est laxiste aujourd'hui.

Et Allah – si je puis prononcer ce nom sans mettre en danger cette réunion – est un dieu qui n'est pas un père. Je ne suis pas versé dans toutes les écritures islamiques, mais on m'assure que le qualificatif de père est absolument absent des textes qui se réfèrent à Allah. Allah n'est pas un père. Allah, c'est le Un. C'est le

השראה לשיקוליו של אדון Zemmour שמציע להסיג בבת אחת לאחור את החברה כולה כדי להכניס מחדש סדר בכל זה, מה שהיה מעלה קשיים מסוג אחר...

לנוכח המדע, מסורת אחרת:
האסלאם

כאשר לאקאן דיבר על שם-האב, הוא הדגיש שהוא עושה זאת על פי המסורת, שכך זה נקרא "על פי המסורת". אך באיזו מסורת מדובר? הנוצרית, כלומר, היודו-נוצרית ככל שהנצרות נשענה על היהדות. אלא שהמוטציה של הסדר הסימבולי, זאת שרואה את שם-האב מותיר אחריו מקום ריק, משרטטת כשקע חלול את המקום שאליו באה להירשם במפתיע מסורת אחרת, שלא הזמנה על ידי איש אך שכבר הייתה בנמצא בשוק ושמכונה האסלאם. זוהי בעיה שלא היינו מעלים לפני השנה האחרונה. היה צורך לטלטל אותנו באופן נמרץ בכדי שנבחין בכך. האסלאם נותר בלתי נגוע על ידי המוטציות של הסדר הסימבולי במערב והוא הגיע אל השוק המערבי כשהוא זמין ונגיש לכול על גבי כל ערוצי התקשורת. אף שהוא היה כבר כאן מזה זמן רב הוא חסר את קידום המכירות שהביאו לו מספר "פעולות שיווקיות" של הזמן האחרון.

Un sur lequel je faisais cours il y a quelque temps. C'est le Dieu Un et unique. Et c'est un Un absolu, sans dialectique et sans compromis. Ce n'est pas le Dieu qui vous délègue son fils pour ceci, pour cela, et puis, le fils va se plaindre au père « tu m'as abandonné »... et la maman, etc. – toute une histoire de famille. Il n'y a pas de petite histoire de famille avec Allah. C'est sans dialectique et sans compromis. On ne vous raconte pas les colères de Allah comme celles de Jéhovah, qui peste un moment contre les juifs, il ne peut plus les voir en peinture, il les punit, après il les nourrit, etc.

Quoi de plus logique pour des adolescents désorientés que de s'en remettre à l'islam ? L'islam est une véritable bouée de sauvetage pour les adolescents. C'est même une bouée de sauvetage qu'on pourrait leur recommander, enfin... si cet islam ne connaissait pas quelques dérives. En tant que tel, l'islam est peut-être le discours qui tient le mieux compte de ce que la sexualité fait trou dans le réel, qui fige le non-rapport et qui organise le lien social sur le non-rapport. L'État islamique, qui est une dérive, évidemment, de l'islam, apporte peut-être une solution originale au problème du corps de l'Autre. Mais pour cela, peut-être faut-il repasser un peu par Freud.

האסלאם, שלא כמו היהדות והנצרות, לא נתפס לבהלה בפני הדיסקורס של המדע. והאסלאם אומר מה יש לעשות כדי להיות אישה, כדי להיות גבר, כדי להיות אב, כדי להיות אם ראוייה לשמה, כאשר הכמרים והרבנים, שלא לדבר על המורים החילוניים, מגמגמים – עכשיו מבטיחים לנו "הוראה אזרחית". האסלאם מתאים במיוחד כדי להעניק צורה חברתית לאין-יחס מיני. המרשם שלו נשען על הפרדה קפדנית של המינים, כשכל אחד מהם נועד לגדול ולהתחנך באופן נפרד ומאוד מובחן. במילים אחרות, האסלאם נאמן במיוחד למבנה. הוא הופך את האין-יחס לציווי שמחרים יחסי מין מחוץ לנישואין באופן פסקני בהרבה בהשוואה למשפחות שהתחנכו בהתייחסות לדיסקורסים אחרים בהם היום הכול הרבה יותר מתירני. ואללה – אם אפשר שאהגה שם זה מבלי שאעמיד בסכנה את באי הכנס הזה – הינו אל שאיננו אב. אללה זה האחד. זה האחד, על אודותיו העברתי קורס לפני זמן. זהו אל אחד ויחיד. זהו אחד מוחלט, ללא דיאלקטיקה וללא פשרות. אין זה אל ששולח אליכם את בנו עבור דבר זה או אחר כאשר לאחר מכן הבן מתלונן בפני האב

Le problème du corps de l'Autre

Pour ne pas être trop long, je me contenterais de dire que Freud a pensé que, en dehors du cas de la jouissance orale du sein de la mère, une jouissance attachée à un objet extérieur selon lui – Lacan pensait au contraire que le sein faisait partie du corps de l'enfant –, en dehors du cas de l'enfant à la mamelle, la jouissance pulsionnelle est fondamentalement autoérotique. À la puberté, ajoutait-il, la jouissance change de statut et devient jouissance de l'acte sexuel, jouissance d'un objet extérieur. Dans « Les métamorphoses de la puberté », Freud étudie le problème de la transition de la jouissance autoérotique à la satisfaction copulatoire. Lacan pose que cela ne se fait pas, qu'il s'agit d'une illusion freudienne – foncièrement, je ne jouis pas du corps de l'Autre, il n'y a de jouissance que du corps propre ou jouissance de son fantasme, des fantasmes. On ne jouit pas du corps de l'Autre. On ne jouit jamais que de son propre corps. Nous savons bien comment, sur cette idée de je jouis du corps de l'Autre, s'est branchée toute une mythologie du couple parfait, où se répondent les jouissances, l'amour, etc.

Je me demandais si, au fond, le corps de l'Autre ne s'incarne pas dans le

"עזבתני"...והאימא, וכו'.- סיפור משפחתי שלם. עם אללה אין סיפורים משפחתיים. זה ללא דיאלקטיקה וללא פשרה. לא מסופר על הכעס של אללה כפי שמסופר על כעסו של Jéhovah, שברגע אחד הוא קטלני כלפי היהודים, הוא לא יכול עוד לראותם מציירים, הוא מעניש אותם, וברגע אחר הוא דואג למזונם, וכה הלאה. מה יהא יותר הגיוני עבור מתבגרים מבולבלים מאשר להתמסר לאסלאם? האסלאם הינו גלגל הצלה ממשי עבור המתבגרים. זהו גלגל הצלה שיכולנו להמליץ עליו עבורם, כלומר...לו לא אירעו לאסלאם הזה אי אלה הדרדרויות. ככזה, האסלאם הינו אולי הדיסקורס שמביא בחשבון באופן הטוב ביותר את זאת שהמיניות מחוררת את הממשי, שמקפיאה במקומו את האין-יחס ושמארגנת את הקשר החברתי על גבי האין-יחס. המדינה האסלאמית, שהיא סטייה, כמובן, מן האסלאם, מביאה עימה אולי פיתרון מקורי לבעיה של גופו של האחר. אך לשם כך עלינו אולי לעבור מעט מחדש דרך פרויד.

בעיית גופו של האחר

כדי לא להאריך יתר על המידה, אסתפק בכך שאומר שפרויד חשב

groupe. La clique, la secte, le groupe ne donnent-ils pas un certain accès à un je jouis du corps de l'Autre dont je fais partie? Cela peut s'effectuer sous les espèces de la sublimation : on chante en groupe, je jouis de son accord, on fait de la musique ensemble, cela élève, etc. Mais évidemment, allant vers la sublimation, ça ne satisfait pas directement la pulsion. Une nouvelle alliance entre l'identification et la pulsion ne serait-elle pas possible? Vous savez que Lacan dit précisément dans les Écrits que le désir de l'Autre détermine les identifications, mais que celles-ci ne satisfont pas la pulsion²⁷. Les scènes de décapitation, prodiguées par l'État islamique à travers le monde entier et qui lui ont valu des milliers de recrues, et l'enthousiasme de ces scènes ne réalisaient-ils pas une nouvelle alliance entre l'identification et la pulsion, spécialement – là, ce n'est pas de la sublimation – la pulsion agressive? Évidemment, cela s'inscrit dans le cadre du discours du maître. En S1, le sujet identifié comme serviteur du désir d'Allah qui se fait agent de la volonté. Quand ce sont les chrétiens, on dit « volonté de castration inscrite

²⁷ Lacan J., «Du *Trieb* de Freud et du désir du psychanalyste», *Écrits, op. cit.*, p. 853 : «c'est que les identifications s'y déterminent du désir sans satisfaire la pulsion».

שמחוץ למקרה של ההתענגות האוראלית משד האם, התענגות שלדעתו כרוכה באובייקט חיצוני – לאקאן חשב את ההיפך, שהשד הינו חלק מגוף הילד – , מחוץ למקרה של הילד בחיק האם, ההתענגות הדיחפית הינה באופן יסודי אוטואירוטית. בבגרות המינית, הוא מוסיף, ההתענגות משנה מעמד והופכת להתענגות מן האקט המיני, התענגות מאובייקט חיצוני. ב"מטמורפזה של הבגרות המינית", פרויד חוקר את הבעיה של המעבר מן ההתענגות האוטואירוטית לסיפוק שבהזדווגות. לאקאן טוען שדבר זה לא מתרחש, שמדובר באשליה פרוידיאנית – שביסודו של דבר, אינני מתענג מגופו של האחר, אין התענגות כי אם מגופי שלי או התענגות מן הפנטסמה, מן הפנטסמות. אין מתענגים מגופו של האחר, אין מתענגים כי אם תמיד כול אחד מגופו שלו. אנו מכירים היטב כיצד, על גבי המחשבה הזו של אני מתענג מגופו של האחר, נתלתה מיתולוגיה שלמה של הזוג המושלם, היכן שנענות ההתענגויות, האהבה, וכו'.

שאלתי את עצמי האם בבסיסו של דבר אין הגוף של האחר מגיע לכלל גילום בקבוצה. הכת, החבורה,

dans l'Autre », parce que c'est un rapport de père et fils. Ici, c'est la volonté de mort inscrite dans l'Autre. Elle est au service de la pulsion de mort de l'autre. S1, c'est le bourreau ; S2, la victime agenouillée ; la flèche de S1 vers S2, la décapitation. Je satisfais à cette volonté de mort.

Dans le christianisme, le processus est censé aboutir à la castration du sujet lui-même. Il aboutit, comme dit Lacan, «au narcissisme suprême de la Cause perdue»²⁹. Je macère, je me prive, je me castré et je suis grand parce que je me suis dévoué à la cause perdue. Mais dans l'islam, il n'y a aucune fascination pour la cause perdue, ni aucune histoire de castration. Là, dans cette dérive qu'est l'État islamique, il y a : je coupe la tête de l'autre et je suis dans le narcissisme de la cause triomphante, pas de la cause perdue. Là on n'est pas dans le tragique grec, on est dans le triomphe islamique. Je ne connais pas assez la littérature islamique pour l'instant pour savoir ce qui ferait le pendant exact du tragique grec. Je dis : triomphe islamique. Cela a une conséquence très simple. On nous parle aujourd'hui de la déradicalisation des sujets qui ont été pris par ce discours, parce qu'on s' imagine qu'on va

הקבוצה האין הן מעניקות מעין גישה לסוג של אני מתענג מן הגוף של האחר שאני חלק ממנו? זה יכול להתרחש תחת מיני סובלימציות: שרים בקבוצה, אני מתענג מן ההתאמה שלה, אנחנו עושים יחד מוסיקה, זה מרומם, וכו'. אך כמובן, כאשר אנו בכיוון של הסובלימציה כבר איננו מספקים באופן ישיר את הדחף. שמא תתאפשר ברית חדשה בין ההזדהות לבין הדחף? הנכם יודעים שלאקאן מציין במפורש בכתבים שהאיווי של האחר קובע את ההזדהויות, אך שאלה אינן מעניקות סיפוק לדחף²⁸. הסצנות של עריפת ראשים, שמופצות מטעם המדינה האסלאמית ברחבי תבל כולה ואשר נענו באלפי מגויסים, וההתלהבות מן הסצנות הללו, האם אין הן מימוש לברית חדשה בין ההזדהות לבין הדחף, ובמיוחד – וכאן אין מדובר בסובלימציה – הדחף התוקפני?

כמובן, דבר זה נרשם במסגרת דיסקורס האדון. ב-S₁, הסובייקט המזוהה כמשרתו של האיווי של אללה, שהופך עצמו לסוכן של הרצון. כאשר מדובר בנוצרים,

²⁹ Lacan J., « Subversion du sujet et dialectique du désir dans l'inconscient freudien », *Écrits, op. cit.*, p. 826.

²⁸ Lacan J., « Du Trieb de Freud et du désir du psychanalyste », *Écrits, op. cit.*, p. 853 : « c'est que les identifications s'y déterminent du désir sans satisfaire la pulsion ».

pouvoir déconstruire cette construction, alors que d'après moi elle n'est pas de semblant, elle est attachée à un réel de la jouissance qu'on ne va pas défaire comme ça, comme avec des petits boulons, sauf si on le prend tout à fait au début. Comme je crois que nous avons affaire au réel, la conclusion politique que je tire de cette considération psychanalytique, c'est qu'avec ce discours, celui de l'État islamique, eh bien la seule façon d'en finir, c'est de le vaincre. Voilà.

Transcription et édition : Marie

Brémond, Hervé Damase,

Pascale Fari, Ève Miller-Rose et

Daniel Roy.

Texte non relu par l'auteur.

אומרים "הרצון לסירוס שרשום בלאחר", זאת משום שמדובר ביחס אב-בן. כאן, זהו הרצון למוות שרשום בלאחר. הוא עובד בשרות דחף המוות של הזולת. S_1 , זה המוציא להורג; S_2 , הוא הקורבן על ברכיו; החץ מ- S_1 ל- S_2 , הוא עריפת-הראש. כך אני מספק את רצון המוות הזה.

בנצרות, התהליך חזקה עליו שיוביל לסירוס של הסובייקט עצמו. הוא מגיע, כפי שאומר לאקאן, "אל הנרקיסים העליון של הסיבה שאבדה"³⁰. אני מתענה, אני מתנזר, אני מסרס את עצמי ואני אדם גדול שכן הקדשתי עצמי לסיבה שאבדה. אך באסלאם, אין כל מוקסמות מן הסיבה שאבדה, כמו גם שום סיפור של סירוס. שם, בסטייה הזו שהינה המדינה האסלאמית כן יש: אני עורף את ראשו של הזולת אזי אני בתוך הנרקיסים של הסיבה המנצחת, לא הסיבה שאבדה. כאן איננו בתוך הטרגי היווני, אנו בתוך הניצחון האסלאמי. אינני מכיר דייה את הספרות האסלאמית כרגע כדי לדעת מה יהא המקביל המדויק של הטרגי היווני. מה שאני אומר הוא: הניצחון האסלאמי. ולזה יש

³⁰ Lacan J., « Subversion du sujet et dialectique du désir dans l'inconscient freudien », *Écrits*, op. cit., p. 826.

השלכות פשוטות מאוד. מדברים
 היום על דה-רדיקליזציה של
 הסובייקטים שנתפסו בדיסקורס
 הזה, משום שאנו מדמים שנוכל
 לפרק את המבנה הזה, בעוד
 שלמעשה לדעתי אין הוא מן
 הסמבלנט, הוא קשור לממשי של
 התענגות שאותו לא נפרק בקלות
 כמו ברגים קטנים אלא אם תופסים
 אותו לגמרי בתחילתו. מכיוון שאני
 מאמין שיש לנו עסק עם הממשי,
 המסקנה הפוליטית שאני מפיק מן
 ההתייחסות הפסיכואנליטית הזאת
 היא שעם הדיסקורס הזה, זה של
 המדינה האסלאמית, נו טוב, הדרך
 היחידה להביא לסופו זה על ידי
 הבסתו. הנה.

תעתיק ועריכה:

Marie Brémond, Hervé
 Damase, Pascale Fari, Ève Miller-
 Rose et Daniel Roy.

הטקסט לא נקרא על ידי מחברו.

תרגום: גבריאל דהאן